

УДК 355.233; 796.011.3 - 796.8

О. В. Хацаюк

УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ У СИСТЕМІ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Викладено технологію вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ МВС України у системі бойової підготовки з використанням сучасних технічних засобів навчання. У результаті довготривалого педагогічного експерименту апробовано сучасний науковий інструментарій.

Ключові слова: військовослужбовці, спеціальна фізична підготовка, сучасні технічні засоби навчання, бойова підготовка.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні реформи, що відбуваються в Україні, суттєво впливають на силові структури нашої незалежної держави. Військова реформа стала вимушеною необхідністю. У свою чергу, вона передбачає комплексну і багатофакторну програму перебудови військової політики України, всіх структур, які управляють військовою сферою, створення ефективного механізму вдосконалювання військової організації.

Досвід розвинутих країн світу у рамках розбудови військових формувань свідчить про те, що для забезпечення стабільності суспільства поряд із збройними силами, поліцейськими (військовими) структурами створюються й утримуються військові формування, які вирішують внутрішні проблеми країни. Головна мета створення та функціонування таких формувань – ефективне виконання завдань, що виникають раптово, у мирний час, а також забезпечення підтримання режиму воєнного часу та прикриття мобілізаційного розгортання регулярних збройних сил.

У багатьох державах для виконання завдань мирного часу, пов'язаних із масовим використанням підготовленого особового складу та спеціальної техніки, створені і діють подібні збройні формування. Такого типу збройним формуванням завдання визначають законодавчим шляхом з урахуванням своїх особливостей.

Зокрема, внутрішні війська (ВВ) МВС України є спеціальним військовим формуванням, призначеним для виконання правоохоронних функцій внутрішньої безпеки України, функцій спеціальної охорони у

мирний час та функцій територіальної оборони і підтримання правового режиму воєнного стану під час війни.

З метою якісного виконання службово-бойових завдань у внутрішніх військах проводиться бойова підготовка (БП). Основними предметами БП вважаються: “Вогнева підготовка”, “Тактична підготовка”, “Фізична підготовка”. У свою чергу, “Фізична підготовка” на сьогодні потребує певного її вдосконалювання, адже ця дисципліна не забезпечує повної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням, а лише допомагає тим, хто навчається, підвищити свої фізичні якості. Тому на подальших етапах професійного становлення військовослужбовців доцільним вважається проведення навчально-тренувальних занять зі спеціальної фізичної підготовки, де поряд із підвищенням фізичних якостей ті, хто навчається, опановують військово-прикладні навички, необхідні для виконання завдань за призначенням.

Слід зауважити, що у загальній кількості факторів, які визначають стан боєздатності військових підрозділів, важливого значення набуває готовність самих правоохоронців до виконання службово-бойових завдань. Одним із факторів зміцнення бойового потенціалу військових підрозділів є спеціальна фізична підготовка (СФП), яка суттєво впливає на різні сторони службово-бойової діяльності військовослужбовців.

Під час виконання завдань за призначенням нерідко виникають екстремальні ситуації, які вимагають від правоохоронців подолання значних труднощів. Для цього необхідні витримка, швидкість у діях, спритність,

витривалість, сила, збереження боєздатності впродовж тривалого часу. Це під силу лише досконало розвинутій, усебічно фізично підготовленій і тренованій людині.

Окремі напрями досліджень щодо вдосконалення системи бойової підготовки знайшли своє відображення у наукових працях Ю. І. Артёмова (2002 р.) [4], В. Г. Євневича (2010 р.) [12], О. В. Коби (2010 р.) [18] та ін.

Однак недостатньо науково обґрунтованими у дослідженнях з військових наук залишаються проблемні питання вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців ВВ МВС України з використанням сучасних технічних засобів навчання (СТЗН) у системі бойової підготовки.

Аналіз структури професійної діяльності військовослужбовців ВВ МВС України під час виконання завдань за призначенням свідчить про те, що для кожного правоохоронця відповідно до його функціонального стану існує певна оптимальна функціональна модель, яка забезпечує максимальну реалізацію рухового потенціалу, але у випадках втоми, значних фізичних навантажень, навіть у високопрофесійно підготовлених військовослужбовців суб'єктивна оцінка власного функціонального стану (спеціальної фізичної підготовленості) значно знижується. У свою чергу, відсутність універсальної методики, яка своєчасно дозволяє отримувати об'єктивну термінову інформацію про складники біомеханічних рухів людини, сповільнює процес навчання й удосконалювання військово-прикладних навичок.

Метод термінової інформації, розроблений В. С. Фарфелем (1975 р.) [30], дозволяє суттєво розширити можливості реалізації дидактичного принципу наочності і підвищити ефективність управління рухами військовослужбовців різних категорій та вікових груп. Деякі питання, пов'язані з використанням технічних засобів термінової інформації у процесі навчання й удосконалювання техніки фізичних вправ, викладені у наукових працях Х. Х. Гросса (1974 р.) [10], І. П. Ратова (1989 р.) [27], Р. М. Болховського (1984 р.) [6], В. П. Бізіна (1987 р.) [5], А. О. Гераськіна (1988 р.) [9], С. С. Єрмакова (2000 р.) [14], А. М. Лапутіна (2005 р.) [19], Д. О. Каратаєвої (2006 р.) [17],

О. В. Хацаюка (2006, 2008 рр.) [31; 32] та інших дослідників.

Аналіз цих та інших праць свідчить про те, що результати сучасних наукових досліджень не дають достатнього уявлення про вдосконалення спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців ВВ МВС України у системі бойової підготовки на основі використання сучасних технічних засобів навчання. Значна кількість теоретичних напрацювань щодо вдосконалення СФП військовослужбовців на цей час не доведена до рівня практичного впровадження у систему бойової підготовки військ.

Дотепер питання вдосконалення СФП військовослужбовців ВВ МВС України у системі бойової підготовки на основі використання сучасних технічних засобів навчання не були предметом спеціального наукового дослідження. У наукових працях висвітлювалися лише окремі аспекти цієї проблематики, хоча необхідність її глибокого розроблення обумовлюється практичними запитам та потребами військ.

Усе викладене вище викликало суперечність між потребою зниження строків та підвищенням рівня спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців ВВ МВС України на даному етапі реформування військ і неможливістю здійснити це з використанням існуючої системи бойової підготовки.

У зв'язку з цим тема статті є актуальною і зумовлює необхідність вирішення відповідного наукового завдання, яке полягає у розробленні нової сучасної технології вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ МВС України у системі бойової підготовки.

Дослідження виконано відповідно до Зведеного плану НДР і ДКР (РК) Українського інституту науково-технічної і економічної інформації (шифр "Модель РБ", номер держреєстрації 0108U007536).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення дослідження системи бойової підготовки військовослужбовців різних збройних формувань відображено у працях Є. М. Борисова (1981 р.) [7], М. А. Дмитрієва (2000 р.) [11], І. Г. Радванського (2005 р.) [26], М. О. Мацишина (2007 р.) [22], О. Ф. Євсюкова (2009 р.) [13], І. І. Ліпатова (2010 р.) [20],

С. Т. Полторака (2012 р.) [25].

Питанням удосконалення спеціальної фізичної підготовки представників силових відомств присвячені праці В. Ф. Антонця (1998 р.) [3], М. П. Нікітіна (1998 р.) [23], А. І. Суббота (2001 р.) [29], І. П. Загорка (2001 р.) [15], С. А. Антоненка (2002 р.) [2], Ю. П. Сергієнка (2002 р.) [28] та інших науковців.

Деякі питання, пов'язані з використанням технічних засобів у процесі навчання й удосконалювання техніки фізичних вправ, викладені у наукових працях В. П. Бізіна (1987 р.) [5], В. В. Лялька (1998 р.) [21], А. М. Лапутіна (2005 р.) [19].

За кордоном у правоохоронних підрозділах під час навчально-тренувальних занять зі спеціальної та загальної фізичної підготовки широко використовують сучасні передові технічні засоби навчання, такі, як "ТАКЕЛ" (Японія), "VIKON-370" (Велика Британія), "PEAK-3D" та "QUALISIS" (США, Канада, Німеччина) [20].

Проведений аналіз керівних документів з організації та планування бойової підготовки у внутрішніх військах МВС України та інших науково-методичних робіт свідчить, що вдосконалення фізичної підготовки військовослужбовців проводиться традиційним способом і не передбачає використання СТЗН під час різних форм фізичної підготовки.

Мета статті полягає у розробленні технології вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ у системі бойової підготовки на основі використання сучасних технічних засобів навчання.

Виклад основного матеріалу. Для визначення ефективності розробленої технології вдосконалювання СФП військовослужбовців МВС України на основі використання сучасних технічних засобів навчання у системі бойової підготовки нами було проведено педагогічний експеримент (червень 2010 р. – січень 2013 р.), у якому взяли участь курсанти Академії внутрішніх військ МВС України.

Для досягнення поставленої перед нами мети послідовно вирішувалися такі часткові задачі дослідження:

– проведення аналізу стану та теоретико-методологічних передумов удосконалення СФП військовослужбовців ВВ МВС України у

системі бойової підготовки;

– дослідження ефективності існуючої методики вдосконалювання СФП військовослужбовців внутрішніх військ МВС України та обґрунтування її на основі застосування СТЗН;

– розроблення й апробація технології вдосконалювання СФП військовослужбовців ВВ МВС України у системі бойової підготовки;

– розроблення практичних рекомендацій для військовослужбовців різних категорій та вікових груп внутрішніх військ МВС України щодо вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості у системі бойової підготовки.

Методологічний підхід до вирішення досліджуваної проблеми базувався на основних положеннях теорії побудови рухів М. О. Бернштейна (1966 р.) [8]; теорії функціональних систем П. К. Анохіна (1975 р.) [1]; методі термінової інформації В. С. Фарфеля (1975 р.) [30]; прогресивної методики багаторічної підготовки єдиноборців Є. М. Чумакова (1978 р.) [33], В. І. Плиська (1987 р.) [24], С. А. Іванова-Катанського (2003 р.) [16] та ін. Було також використано системний підхід – комплексне вивчення цілого, яке складається з багатьох взаємопов'язаних елементів.

З метою визначення ефективності запропонованої технології вдосконалювання СФП військовослужбовців ВВ МВС України у системі бойової підготовки на прикладі курсантів Академії ВВ МВС України було сформовано групи: експериментальну (ЕГ n = 30) та контрольну (КГ n = 30). На початку педагогічного експерименту досліджувані цих груп за показниками технічної підготовленості зі СФП достовірно не різнилися ($P > 0,05$).

Досліджувані КГ під час педагогічного експерименту використовували традиційну методику вдосконалювання фізичних якостей та військово-прикладних навичок, передбачену робочою програмою навчальної дисципліни СВА 06 "Спеціальна фізична підготовка" з підготовки курсантів Академії ВВ МВС України зі спеціальності "Управління діями підрозділів внутрішніх військ" напряму підготовки 6.160101 "Військове управління".

У свою чергу, військовослужбовці ЕГ під час різних форм фізичної підготовки додатково використовували відеокомп'ютерну систему експрес-аналізу біомеханічних рухів людини

ВКС “Katsumoto” [32]. Ця прикладна програма застосовується у різних галузях, таких, як фізична реабілітація, спортивна наука, анімація та ін.

Що стосується прикладного напрямку досліджень, то ВКС “Katsumoto” дозволяє ефективно проводити порівняльний аналіз і корекцію технічних дій будь-якого біомеханічного руху військовослужбовця під час навчально-тренувальних занять зі СФП, а саме: швидкості; прискорення; руху загального центра маси, окремих біоланок людини; радіуса виконання технічних дій. Ці складники значно

впливають на якість виконання фізичних вправ та прийомів рукопашного бою (РБ) військовослужбовцями внутрішніх військ МВС України і надалі дають змогу підвищити рівень виконання завдань за призначенням.

Розроблену технологію використовували двічі на тиждень під час різних форм фізичної підготовки курсантів Академії ВВ МВС України протягом 2010–2013 рр., що, у свою чергу, привело до створення кумулятивного ефекту. Унаслідок цього в експериментальній групі було помічено позитивні зміни у технічній та фізичній підготовленості.

Особливість застосування зазначеної технології під час різних форм фізичної підготовки полягала у тому, що у процесі відпрацювання біомеханічних рухів спеціальної спрямованості проводилася відеозйомка з використанням високошвидкісної камери фірми “Samsung”. Отримана інформація оброблялася ВКС “Katsumoto”. Надалі в режимі реального часу видавалися графіки (рис. 1) та розкадрування технічних дій (рис. 2 а–е), які відпрацьовуються.

Відповідно до графічного та візуального аналізу отриманих даних проводилось експрес-коригування біомеханічних рухів, що, у свою чергу, дозволило вже на наступній серії відпрацювання рухових завдань вносити індивідуальні корективи до програми рухового вдосконалювання військовослужбовців, що тренуються.

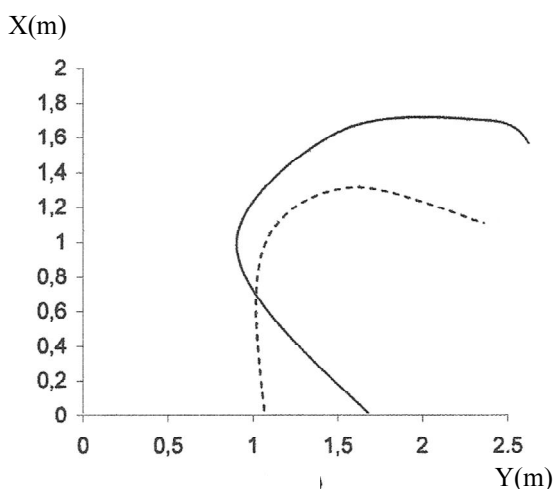

Рис. 1. Графік руху окремої біоланки (руки) військовослужбовців ЕГ (—) та КГ (---) під час виконання прийому РБ “Кидок через спину”

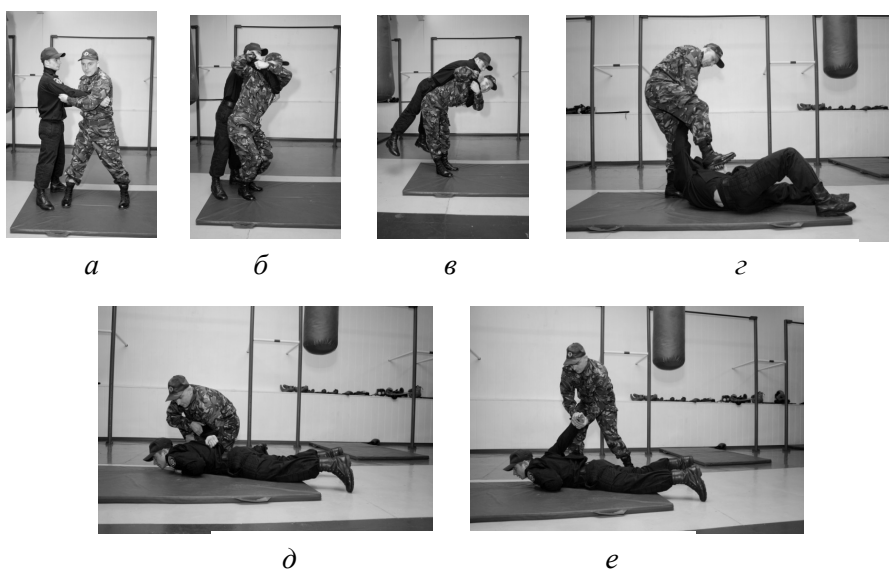

Рис. 2 а–е. Фрагмент розкадрування прийому РБ “Кидок через спину” військовослужбовцями високої кваліфікації

Порівнюванням показників (рис. 3, таблиця) до і після використання сучасного наукового інструментарію, спрямованого на вдосконалення СФП курсантів Академії ВВ МВС України, було встановлено, що

результати, отримані після педагогічного експерименту у досліджуваних групах, суттєво підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності, в основному, достовірні (ЕГ $P < 0,05$).

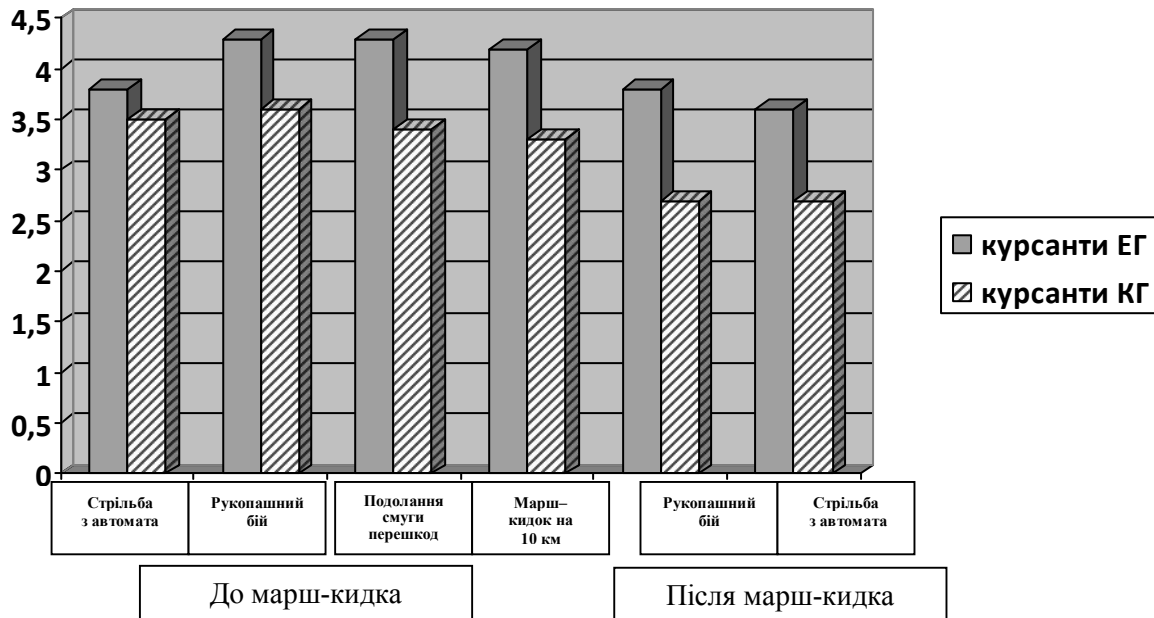

Рис. 3. Рівень спеціальної фізичної підготовленості курсантів EG та КГ Академії ВВ МВС України до і після марш-кидка на 10 км

Рівень військово-професійних навиків у курсантів EG та КГ Академії внутрішніх військ МВС України

Військово-професійні навики								
Показники	Рукопашний бій		Стрільба з автомата		Подолання смуги перешкод		Марш-кидок на 10 км	
	до марш-кидка, бали	після марш-кидка, бали	до марш-кидка, бали	після марш-кидка, бали	результат, хв	оцінка, бали	результат, хв	оцінка, бали
1. Експериментальна група								
x	4,050	3,830	3,640	3,570	2,260	4,190	56,810	4,020
σ	0,812	0,965	1,021	1,021	0,091	0,737	1,801	0,913
m	0,072	0,087	0,092	0,092	0,008	0,066	0,162	0,082
V	20,05	25,20	28,020	28,570	3,800	17,590	3,170	22,880
2. Контрольна група								
x	3,710	2,730	3,510	2,760	2,330	3,380	59,420	2,510
σ	0,854	0,891	0,979	0,942	0,161	0,913	1,110	0,505
m	0,116	0,121	0,133	0,128	0,022	0,124	0,151	0,068
V	23,020	32,640	27,900	34,13	6,91	27,01	1,870	2,012
P	<0,010	<0,001	>0,050	<0,001	<0,010	<0,001	<0,001	<0,001

Результати роботи впроваджені у практику спеціальної та загальнофізичної підготовки вищих навчальних закладів освіти МВС України, частин і підрозділів спеціального призначення внутрішніх військ МВС України, федерацій бойових мистецтв України.

Висновки

У результаті проведених досліджень розроблено технологію вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ у системі бойової підготовки на основі використання сучасних технічних засобів навчання. З використанням системно-структурного аналізу й аналітичних матеріалів спеціальної спрямованості досліджено особливості СФП правоохоронців МВС України різної кваліфікації.

Відповідно до результатів педагогічного експерименту розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалювання навчально-тренувального процесу СФП правоохоронців МВС України з використанням СТЗН, а також скорочено терміни опанування спеціальних рухових військово-прикладних навичок та оволодіння фізичними якостями, необхідними для виконання завдань за призначенням.

Розроблення нових технічних засобів навчання, спрямованих на ефективне і якісне вдосконалювання спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ МВС України у системі бойової підготовки, є перспективним і актуальним напрямком подальших досліджень. Це положення дозволить суттєво підвищити рівень бойової готовності підрозділів і частин ВВ МВС України, МВС України і зменшить кількість травмувань, поранень (загибелі) особового складу під час виконання службово-бойових завдань, що покладаються на військовослужбовців зазначеного збройного формування.

Список використаних джерел

1. Анохин, П. К. Очерки по физиологии функциональных систем [Текст] / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1975. – С. 447.

2. Антоненко, С. А. Основи методики удосконалення прийомів рукопашного бою в умовах навчання у закладах державної податкової служби // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х. : ХДАФК, 2002. – № 5. – С. 26, 27.

3. Антоненко, В. Ф. Формування потреби фізичного самовдосконалення у майбутніх офіцерів – прикордонників [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / В. Ф. Антоненко. – Хмельницький, 1998. – 20 с.

4. Артьомов, Ю. І. Методологічні засади створення інтегрованої навчально-тренувальної системи оперативної та бойової підготовки військ [Текст] / Ю. І. Артьомов, І. С. Руснак, В. Л. Шевченко // Наука і оборона. – 2002. – № 2. – С. 29–35.

5. Бизин, В. П. Использование средств срочной информации в процессе совершенствования технического мастерства спортсменов (на примере метания диска и толкания ядра) [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. П. Бизин. – Киев, 1987. – 157 с.

6. Болховский, Р. Н. Применение лазера для определения скорости подъема штанги [Текст] / Р. Н. Болховский, А. А. Ахмаев, В. Н. Мишустин // Теория и практика физической культуры. – 1984. – № 2. – С. 53–55.

7. Борисова, Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности [Текст] / Е. М. Борисова. – М. : Наука, 1981. – 128 с.

8. Бернштейн, Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности [Текст] / Н. А. Бернштейн. – М. : Медицина, 1966. – 349 с.

9. Тренажерно-исследовательская система для совершенствования подготовки фехтовальщиков [Текст] / А. А. Гераськин, В. Н. Горин, В. А. Кошель и др. // Теория и практика спорта физической культуры. – 1988. – № 6. – С. 50–52.

10. Гросс, Х. Х. Рационализация спортивной техники на основе моделирования системы движений [Текст] / Х. Х. Гросс, Д. Д. Донской // Теория и практика физической культуры. – 1974. – № 11. – С. 9–11.

11. Дмитриева, М. А. Уровни и критерии профессионализма: проблемы формирования современного профессионала [Текст] / М. А. Дмитриева, С. А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование : альманах СО РАО. – Новокузнецк : ИПК, 2000. – Вып. 4. – С. 18–30.

12. Евневич, В. Г. Особенности боевой подготовки в новом облике ВС [Текст] / В. Г. Евневич // Военная мысль. – 2010. – № 12. – С. 50–53.

13. Євсюков, О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого навчального закладу [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олександр Федорович Євсюков. – Х., 2009. – 172 с.

14. Ермаков, С. С. Техника ударов лучших волейболистов России [Текст] : учеб. пособие / С. С. Ермаков. – Харьков : ХХПИ, 2000. – 64 с.

15. Загорко, І. П. Спеціальна фізична підготовка [Текст] : організаційно-метод. вказівки викладання курсу / І. П. Загорко. – К. : РВВ КІВС, 2001. – 33 с.

16. Иванов-Катанский, С. А. Рукопашный бой : теория и практика [Текст] / С. А. Иванов-Катанский, Т. Р. Касьянов. – М. : Гранд-Фаир, 2003. – 551 с.

17. Удосконалення ударної техніки рукопашного бою правоохоронців МВС України на основі використання сучасних інформаційних технологій [Текст] : метод. рекомендації / уклад. Д. О. Каратаєва, О. В. Хацаюк. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2006. – 32 с.

18. Коба, О. В. Професійна компетентність офіцера внутрішніх військ МВС України як предмет педагогічного дослідження [Текст] / О. В. Коба // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2010. – № 54. – С. 56–60.

19. Біомеханіка спорту [Текст] : навч. посіб. / А. М. Лапутін, В. В. Гамалій, О. А. Архипов та ін. – К. : Олімпійська література, 2005. – 320 с.

20. Ліпатов, І. І. Динаміка професійної мотивації курсантів вищого військового складу МВС України на різних етапах навчання [Текст] / І. І. Ліпатов // Вісник Національної академії оборони України : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 2 (15). – С. 2–145.

21. Лялько, В. В. Тренажеры в боевых искусствах [Текст] : практ. пособие. – Мн. : Харвест, 1998. – 376 с.

22. Мацишин, М. О. Педагогічна технологія професійного становлення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук спец. : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. О. Мацишин. – Хмельницький, 2007. – 20 с.

23. Никитин, М. П. Теоретические и практические основы физической подготовки военнослужащих Бундесвера [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. П. Никитин ; С Пб. – М. : ВНИИФК, 1998. – 17 с.

24. Плиско, В. И. Обучение сотрудников МВД действиям в экстремальных условиях на занятиях по рукопашному бою [Текст] / В. И. Плиско, В. В. Крутов. – Киев : МВД УССР, 1987. – 36 с.

25. Полторац, С. Т. Спосіб моніторингу успішності професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ [Текст] / С. Т. Полторац, О. Ю. Шабалін, Ю. П. Бабков // Труды Национального

университету обороны Украины : зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2012. – № 3 (109). – С. 247–254.

26. Радванський, І. Г. Методика тактичної підготовки внутрішніх військ [Текст] : навч.-метод. посіб. / І. Г. Радванський. – Х. : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2005. – 265 с.

27. Ратов, И. П. Методология и технология конструирования упражнений с требуемыми свойствами и планируемой результативностью [Текст] / И. П. Ратов // Биомеханика спорта : тез. докл. VI Всесоюз. науч. конф. – Чернигов, 1989. – С. 156, 157.

28. Сергієнко, Ю. П. Особливості швидко-силової підготовки в умовах навчання у закладах силових структур [Текст] / Ю. П. Сергієнко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2002. – № 5. – С. 30.

29. Спеціальна фізична підготовка [Текст] : метод. рекомендації / уклад. А. І. Суббот, А. В. Месь, С. А. Антоненко, Ю. В. Корнеєв. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 131 с.

30. Фарфель, В. С. О методике применения средств срочной информации для совершенствования управления движениями в спорте [Текст] / В. С. Фарфель // Электроника и спорт-IV : тез. докл. Всесоюз. науч.-техн. конф. по методам и приборам срочной информации в спорте. – М., 1975. – С. 88, 89.

31. Хацаюк, О. В. Використання сучасних інформаційних технологій на початковому етапі навчання працівників ОВС рукопашному бою [Текст] / О. В. Хацаюк // Проблеми забезпечення безпеки професійної діяльності працівників ОВС, що безпосередньо виконують функції з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в сучасних умовах : тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2006. – С. 5.

32. Удосконалення техніки рукопашного бою правоохоронців МВС України із використанням сучасних технічних засобів навчання (шифр “Модель-РБ”) [Текст] : звіт про НДР / Акад. ВВ МВС України; кер. Д. О. Коротаєва ; викон. О. В. Хацаюк. – Х., 2008. – 135 с. – Інв. № 44-2008 р.

33. Чумаков, Е. М. О систематизации понятий и последовательности изучения техники борьбы самбо [Текст] / Е. М. Чумаков, С. Ф. Ионов // Спортивная борьба. – М. : ФиС, 1978. – 267 с.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2013 р.

Рецензент – кандидат військових наук, В. В. Антоненко, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна